

Osmanlı Devleti'nde Merkez ve Yerel Güçler Arasında Taşrada Bir Yapı; Kule Evler

Alper Fatih Ekinci*

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar,
Doktora Öğrencisi,
Ordu Üniversitesi,
Ordu/TÜRKİYE
alperekinci045@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1497-4741

Geliş: 3 Mayıs 2024
Kabul: 9 Eylül 2024
Yayın: 10 Kasım 2024

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Güvenlik ve barınma insanlık için her zaman önemli bir konu olmuştur. Başlangıçta doğal unsurlarla ihtiyacını gideren insanoğlu zaman içerisinde coğrafyaya bağlı olarak bilgi birikimi ve inşaat tekniklerinin gelişmesiyle yeni yapı türleri ortaya koymuştur. Bu yapılardan biri de kule evlerdir. Farklı medeniyetlerde ve zamanlarda kule ev tipi yapılar görüldüğü gibi bir mimari unsur olarak Osmanlı coğrafyasında da örneklerine hayli rastlanmaktadır. Kule evler güvenli barınma amacıyla inşa edildiği gibi gözetleme, depolama, güç ve nüfuzun temsil edilebildiği yapılar olarak da ortaya çıkmışlardır. Kule evler temsil ettikleri sosyal, ekonomik, askerî değerlerinin bir sonucu olarak, tarafların değişiklik gösterdiği çatışmalara sahne olmuştur. Bu taraflardan biri kule ev sahibi ve merkezî otorite güçleri olurken bir diğeri ise kule ev sahibi ve çevredeki yerel halkın yaşamış olduğu çatışmaların merkezini oluşturmuştur. Merkezî otoritenin kule evlere yaklaşımı şartlara ve döneme göre farklılıklar göstermiştir. Bu çalışmada özellikle Batı Anadolu ve Balkan coğrafyasında örneklerine rastlanılan kule evler, 19. yüzyılda merkezî ve yerel güç ilişkileri çerçevesinde devlet, ayan, eşkıya unsurları üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayan, Çiftlik, Güvenlik, Komitacı, Kule Evler

A Structure in the Provinces Between the Central and Local Powers in the Ottoman Empire; Tower Houses

Research Article

* Responsible Author,
PhD. Candidate,
Ordu University,
Ordu/TURKIYE
alperekinci045@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1497-4741

Received: 3 May 2024
Accepted: 9 September 2024
Published: 10 November 2024

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

Security and shelter have always been an important issue for humanity. Human beings, who initially met their needs with natural elements, have created new building types over time with the development of knowledge and construction techniques depending on geography. One of these structures is tower houses. Tower house type structures are seen in different civilizations and times, and as an architectural element, many examples are also found in the Ottoman geography. While tower houses were built for safe shelter, they also emerged as structures where surveillance, storage, power and influence could be represented. As a result of the social, economic and military values they represent, tower houses have been the scene of conflicts in which the sides vary. While one of these parties was the tower house owner and the central authority forces, the other was the center of the conflicts between the tower house owner and the surrounding local people. The central authority's approach to tower houses varied according to conditions and period. In this study, tower houses, examples of which are found especially in Western Anatolia and the Balkan geography, were tried to be evaluated through the elements of state, notables and bandits within the framework of central and local power relations in the nineteenth century.

Keywords: Ayan, Farm, Security, Komitacı, Tower Houses

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atf - Cite: Ekinci, A. F. Osmanlı Devleti'nde Merkez ve Yerel Güçler Arasında Taşrada Bir Yapı; Kule Evler. *History Studies* 16, no. 4 (2024): 513-536.

Giriş

Barınma, insanoğlunun en temel ihtiyaçlarından olup konutlar yerel kültürün, etnisitenin, coğrafyanın ve tarihsel sürecin, çevre kültür ve coğrafyayla etkileşim süreçlerinin izlerini taşır. Bunları incelemek insan mekân ilişkisini anlamaya yardımcı olacağı gibi tarihsel değerlendirmeleri de güçlendirecektir. Bu noktada tarihsel boyutuyla karakteristik bir yapı olarak ortaya çıkmış kule evlerin Osmanlı ve Balkanlardaki gelişim ve değişimini takip ederek tarihsel bir yaklaşımla ele alma gereği vardır.

Kule evlerin tarihi Antik Çağlara kadar uzanmakla birlikte gelişim çizgileri, süregelen bir şekilde Orta-Yeni ve Yakın Çağlardan itibaren takip edilebilmektedir. Bu ev tipi; Balkanlar, Batı Anadolu, Gürcistan gibi çok geniş bir coğrafyada görülmektedir. Bu kadar farklı coğrafyalarda görülmesi yapısal olarak da farklılıklar oluşmasına sebep olmuştur. Buna rağmen yapıma ve kullanım amacı bakımından benzer özelliklere sahiptirler. Bunlar güvenlik ve savunma amaçlı taş yapılardır.¹ Bu yapıların günümüze kadar ulaşan örnekleri hayli fazladır. Gürcistan'daki Svan kuleleri ya da bir diğer adıyla Mestia kuleleri buna dahil edilebilir. Bu evler ve kuleler 9. ve 12. yüzyıllar arasında inşa edilmiştir. Dışardan gelebilecek saldırılardan korunmak için yani savunma amacıyla oluşturulan yapılardır.²

Kule evlerin tarihsel süreçte Osmanlı coğrafyasındaki şekli ve görünümü daha ziyade merkezîyetçiliğin zayıflaması, yerel güç ve nüfuz sahiplerinin yükselişiyle ilişkilendirilmektedir. Taşrada ayan konaklarının inşasında coğrafyanın yanında merkez-taşra ilişkilerinin şekli de önemli rol oynamıştır. Çoğu silahlı kapı halkı besleyen yerel güç odakları kırsal alanlarda haraç ve fidye toplayan eşkıyalara karşı kendilerini savunma düşüncesi yanında, birbirleriyle olan mücadeleleri sebebiyle de savunma amaçlı kullanılabilen kuleler inşa etmeye veya konakların etrafını çevirmeye meyilli idiler.³ Kule evlerin çoğu kez ileri sürüldüğü gibi gerçek bir savunma yapısı olup olmadığı tartışılmıştır. Bunların bir savunma yapısı olmadığını ileri sürenler yapıların hükümet güçlerine direnmesinin hiçbir dönemde mümkün olmadığı görüşünü dile getirmişlerdir. Ayrıca merkezî yönetimin bu kuleleri bir tehdit unsuru olarak gördüğüne ilişkin bir kanıt olmadığı belirtilmiştir. Keza kulenin ayanlar arası rekabete hesaba katılır bir yeri olduğunu düşündürten bir kanıt da olmadığı belirtilir. Ayanların birbirleriyle yapmış oldukları mücadelelerde bile ele geçirilip yakılan örneklerinin hayli çok olduğu vurgulanır. Şüphesiz bu evler büyükçe bir ordu tarafından kuşatılmaya dayanabilecek donanımdan yoksundurlar, ancak kudret gösterisi bakımından amaçlarına tümüyle ulaşmış görünürler. Dolayısıyla bu evlerin inşa gerekçesi savunma değil kendisini üreten toplumsal grubun yeni bir mimarî imgelem kurma çabasında aranması gerektiği ileri

¹ N. Ebru Karabağ Aydeniz, Gülnur Ballice, "Kuzey Ege'de Kule Ev Mimarisi: Kozbeyli (Foça) Üzerinden Bir Değerlendirme", *Yerel Ölçekte Geleneksel Mimarinin Korunması* içinde., (İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2018), 57; Bilge Yıldırım, "Foça Kule Evleri", *Mimarlık*, no.2 (1999): 32; Bilge Yıldırım, "The Tower Houses In Foça", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1997), 17.

² Cengiz Tavşan, Serkan Sipahi, Betül İrem Temiz, "Gürcistan Geleneksel Mestia Evlerinin Mimari Özelliklerinin İncelenmesi", *İDİL*, no.83, (2021): 1034, 1041-1042, <https://doi.org/10.7816/idil-10-83-04>; Cihan Salman, "Gürcistan Geleneksel Mestia Evlerinin Genel Mimari Özelliklerinin İncelenmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi 2017), VII, 9-10.

³ Abdullah Bay, "Taşra Elitleri, Haneleri ve Yaşamları: Canik Çevresinde Ayan Konaklarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Konak Hayatı", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk I* içinde., Editör Osman Köse (Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yay., 2016), 346.

sürülmüştür.⁴ Ancak genel kanı yeni bir mimarî tarz da olsa bu yapıların ortaya çıkmasında savunma ve güvenlik endişelerinin önemli rol oynadığı yönündedir.

Kule evlerin ilk defa ortaya çıkışları ve ilk kimler tarafından yapıldığına dair kesin veriler bulmak mümkün olmayabilir. Ancak bunların Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşmasının devletin merkezî otoritesinin sarsılması ve yerel güç odaklarının ortaya çıkması ile doğrudan ilgili olduğu açıktır. Devletin merkezî otoritesinin zayıflaması yerel kişi ve gruplara hareket alanı açmıştır. Bu gruplar oluşan kaos durumundan faydalanarak reyanın arazilerine el koymuş ve kendilerini ekonomik-siyasî yönden güçlendirmişlerdi. Belirli kazanımlar elde eden bu kimselerin onları koruması gerekliydi. Bunlar çıkarları doğrultusunda birbirleriyle iş birliği yaptıkları gibi tam tersi durumlarda da çatışmaktan geri durmamışlardır. İşte bu çatışma ortamı içinde kendilerini savunabilmek, çiftliklerini koruyabilmek maksadıyla bu tür savunma ve güvenliği yüksek yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapılar çiftlik beylerinin oturdukları konaklarına bitişik, onlarla bağlantılı olabildiği gibi konak olmaksızın müstakil bir bina şeklinde de görülebilmekteydi ve olası bir tehlike durumunda çiftlik beyleri ve ailelerine bir dizi avantaj sağlıyordu.⁵ Birçok defa merkezî yönetim bu tür yapıları kendi otoritesine bir tehdit olarak algılamış ve bunların yıkılmaları için emirler göndermiştir.⁶ Merkez her ne kadar emirler ve fermanlar göndermişse de bu tür taştan kule evler yapılmaya devam edilmişti.

Osmanlı coğrafyasında görülen kule evler, tarihsel olarak Ege ve Akdeniz mimarisinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple görüldüğü yerlerden birisi de Türkiye'nin Batı kıyılarıdır. Foça, Bodrum ve Aydın bu yapıların bulunduğu yerlere örnek verilebilir.⁷ Nitekim Aydın'daki Kule evler (Bey evleri) nüfuzlu ailelerin savunma kaygıları, tahılları depolamak, güç ve prestij sağlamak için inşa ettikleri yapılardır.⁸

Kuleler yerel farklılıklara bağlı olarak kırsal alanlarda bağımsız ev tipini oluşturabildikleri gibi çiftliklerde ise ana konut kulelerini oluşturabilmekteydi. Osmanlı'da konut olarak kullanılan bu kulelere 18. yüzyıldan sonra rastlanabildiği⁹ fikri ileri sürülmüşse de çok daha erken dönemde görüldükleri, kendi otoritesini tehdit ettiğini düşünen devletin bu kulelerin yıkılması için taşraya emirler gönderdiği belgelerden anlaşılmaktadır.

Osmanlı'da kule evler Anadolu ile sınırlı kalmamış hatta asıl alan olarak Balkanlar'da kendisine yer bulmuştur. Hemen tüm Balkanlar'da görülen ve 14. yüzyıldan bu yana Arnavutluk'un da tipik ev örneklerinden olan kule evlere güneyden kuzeye doğru İşkodra,

⁴ Osman Tural, "Balkan Coğrafyasında Osmanlı Konut Kültürü", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri* içinde., Editör Ali Çaksu (İstanbul: Birmat Matbaacılık, 2006), 208.

⁵ Yıldırım, "The Tower Houses In Foça", 3; Aydeniz-Ballice, "Kuzey Ege'de Kule Ev Mimarisi: Kozbeyli (Foça) Üzerinden Bir Değerlendirme", 60.

⁶ Bay, "Taşra Elitleri", 346-347.

⁷ Martin E. Weaver Foça ve civarını incelediği makalesinde kule ev geleneğinin Eski Çağlara kadar uzandığını belirtmektedir. Yine Foça ile ilgili bir başka çalışmada W. Müller-Wiener ise bu yapıları "Herrenhauser/Bey Evleri" olarak adlandırmış ve Ceneviz kökenli yapılar olabileceği üzerinde durmuştur; Martin E. Weaver, "A Tower House At Yeni Foça İzmir", *Balkan Studies* no.1 (1971): 266; Ayda Arel, "Foça Bağ Evleri ve Kule-Ev Geleneği", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı* içinde., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990), 45-46.

⁸ Aydeniz-Ballice, "Kuzey Ege'de Kule Ev Mimarisi: Kozbeyli (Foça) Üzerinden Bir Değerlendirme", 60; erişim tarihi: 27 Mart 2024, <https://www.festtravel.com/aydin-beylerinin-kule-evleri>; erişim tarihi: 27 Mart 2024, <https://www.sosyalhizmetuzmani.org/aydininkuleleri.htm>; erişim tarihi: 27 Mart 2024, <https://www.aydindenge.com.tr/kultur-sanat/19/06/2014/aydinin-farkli-koseleri-tarihin-izleri-kule-evleri>; İlker Gümüş, "Aydın'da Cihanzade İbrahim Ağa Kulesi", *ANASAY*, no.13 (2020): 167, 173.

⁹ Yıldırım, "The Tower Houses In Foça", 3; Aydeniz-Ballice, "Kuzey Ege'de Kule Ev Mimarisi: Kozbeyli (Foça) Üzerinden Bir Değerlendirme", 60.

Akçahisar (Kroya), Berat ve Ergiri’de yaygın olarak rastlanılır. Bu evlerin ağırlık merkezini ülkenin kuzey kesiminde görmek mümkündür. Kuzey kısmındaki kule evlerin ilk örnekleri 17. yüzyıla kadar uzanabilmekle birlikte bu tip evlerin çoğu 18. ve 19. yüzyıllarda inşa edilmiştir. Balkanların farklı bölgelerinde kendisine has özel tipler üretilmiştir. Orta çağ şatolarını taklit edercesine inşa edilen ve daha çok savunma amaçlı yapılmış gibi görünen kule evlerin örneklerine Anadolu’da karşılaşılmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda “*Bey Evi*” tanımlamasıyla karşımıza çıkar ve kendisini inşa ettiren toplumsal grubun bir statü göstergesidir.¹⁰

Karadağ kule ev örneklerinin görüldüğü yerlerden biridir. Büyük çoğunluğu ülkenin doğusunda inşa edilmiştir. Karadağ’da kule evler önceleri zenginler tarafından inşa edilmiştir. Daha sonra burada görülen yoğun kan davaları sebebiyle köylü ve sade kimseler de kule ev inşa etme ihtiyacı duymuşlardır. Kuleler 17.-18. yüzyıllarda inşa edilenler ve 19.-20. yüzyıllarda inşa edilenler olarak iki grupta incelenebilir. Bu iki gruptaki kuleler mimari bakımdan eski ve yeni yapım teknikleri olarak ikiye ayrılabilirlerse de temelde savunma esaslı yapılardır.¹¹ İkinci grupta inşa edilen kulelerin ortaya çıkmasında 19. yüzyılda Balkanlarda ortaya çıkan isyanlar ve komitacılık faaliyetlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Arnavutluk’taki kule evlerin de tıpkı Karadağ’dakilerde olduğu gibi inşa edilmelerinin arkasındaki sebeplerden birisinin toplumda yoğun biçimde görülen kan davaları olduğu ifade edilmektedir.¹² Her iki örnekte de coğrafyanın dağlık ve zorlu koşulları dikkati çekmektedir. Kule evlerin zorlu coğrafi şartlarda, merkezi otoritenin ulaşamadığı veya az ulaştığı coğrafyada daha fazla rağbet gördüğü ve yapıldıkları değerlendirilebilir.

Kule evler, dışardan gelebilecek saldırıları bertaraf etmek için yapılmış savunma amaçlı yapılardır. Bu yapıların giriş kapısı yerden yüksektedir. Olası bir tehdit durumunda tahta bir merdiven kullanılır. Eve güvenli bir şekilde yerleşen hane halkı daha sonra bu tahta merdiveni parçalayarak saldırganların peşlerinden gelmelerini engellemektedir. Özü itibariyle bu yapıların dışı kapalı ve kolay kolay ulaşılamayacak bir yapısı vardır. Yapıların küçük pencereleri hane halkına dışarıda olup bitenleri gözetleyebilme imkânı vermektedir. Ayrıca yine bu binaların saldırganları bertaraf etmesi için yağ mazgalları ve tüfeklikleri de bulunur. Bu özellikleri onun küçük bir kale olarak görülmesini sağlamaktadır.¹³ Bunun yanında etrafı derin hendekle kazılmış su dolu ve yalnızca bir köprü ile geçiş sağlanan gelişmiş örnekleri de vardır.¹⁴

20. yüzyılda inşa edilen kule evlerde belirgin değişiklikler olmuştur. Bunun başlıca sebeplerinin siyasî ve ekonomik olduğu anlaşılmaktadır. Başta ayanlar olmak üzere tüm sosyal gruplar ekonomik krizden paylarına düşeni almışlardır. Nesiller boyu kazandıkları ekonomik ve siyasî kuvvetlerini kaybetmeye başlamışlardır. Onların bu kayıplarını güç ve prestij için inşa ettikleri kule evlerde de görmek mümkündür. Siyasî ve ekonomik güçlerinin

¹⁰ Tatal, “Balkan Coğrafyasında Osmanlı Konut Kültürü”, 208.

¹¹ Armend Kanacı, Deniz Demiraslan, Emine Begüm Savçın, “Karadağ Geleneksel Konut Mimarisine Genel Bir Bakış”, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, no.2, (2022), 479, <https://doi.org/10.26835/my.1098280>; Enes Nurković, “Investigation Of Tower-Houses In Montenegro For Their Preservation: Restoration Proposal For Ganić Family House In Rožaje Town” (Yüksek Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2015), 5.

¹² Nurković, “Investigation Of Tower-Houses In Montenegro For Their Preservation: Restoration Proposal For Ganić Family House In Rožaje Town”, 2; Bkz. Tatal, “Balkan Coğrafyasında Osmanlı Konut Kültürü”.

¹³ Berk Sümersoy, “Günümüzde Yazlık Olarak Yeniden İşlevlendirilen Geleneksel Bodrum Konutları” (Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, 2016), 33.

¹⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet-i Dahiliye (C.DH)*, 293/14625, (19 Za 1211, (16 Mayıs 1797).

en kuvvetli olduğu dönemlerde üç veya dört katlı kule evleri varken zamanla bunların yerini iki katlı olanları almıştır.¹⁵

Kule evlerin özellikle Foça'da, Bodrum Yarımadası'nda, Ege kıyılarında ve adalarının birçoğunda olanların korsan saldırıları ve onlardan korunabilmek için inşa edildiği fikri yaygındır.¹⁶ 1832 yılında Türkiye'ye gelen Arundell İzmir civarında gördüğü Süleyman Paşa'nın çiftlik evini kule olarak tanımlamıştır. "Türklerin villalarıyla yazlık evlerine kule dendiğini" ifade etmiştir.¹⁷

Sahillerin dışında iç kısımlarda kırsal alanlarda da kule evler kendine yer bulmuştur.¹⁸ Hatta yukarıda ifade edildiği üzere genellikle dağlık alanlarda görülmesine karşın ovaların, düzlüklerin ortasında veya kenarındaki yerleşimlerde kule evlerin yaygın bir biçimde görüldüğü bilinmektedir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nde değişen toprak düzeni ve çiftlikleşme sürecinin bir parçası olarak köylerde kulelerin inşa edildiği ileri sürülebilir. Toprak mülkiyetinin değişmesi ve çiftlikleşme sonucu artan ticarî tarım, kule evlerin güvenlik dışında ambar gibi farklı fonksiyonlar üstlenip çiftlik sisteminin bütünleyici bir parçası olması, onların dağlık olmayan alanlarda yapılımlarında ve yayılımlarında etkili olmuş olmalıdır. Dahası çiftlikleşme ile yerel nüfuz sahipleri arasındaki paralellik bu nüfuz sahiplerinin sembolü, güç ve saygınlıklarının bir uzantısı haline gelen evler ve kuleler yaptırımlarıyla devam etmiştir. Keza toprak meselesindeki ortak geçmişleri ve tarihsel süreç sebebiyle kule evler Balkanlarda özellikle Makedonya'da ortaya çıkan komitacılık faaliyetlerinin bir hedefi haline gelmesi konusunda da benzerlik gösterir.

1. Konu ve Kavramlar

Konu, günümüze kadar gelen maddi kalıntıları sebebiyle genellikle sanat tarihçileri ve mimarlar tarafından çalışılmıştır. Tarihçiler konuyu müstakil bir çalışmada ele almamışlar, ayanlar, merkezîyetçi kaygılar ve güvenlik noktasında belgelere mevzu olduğu oranda bazı yönlerine değinmekle yetinmişlerdir.

Osmanlı Arşivi'nde "kule" ile ilgili birçok belge bulunmaktadır. Ancak asayişin ve güvenliğin sağlanması için ordu personeli tarafından kullanılan askerî kuleler, devletin sınırlarında konuşlandırılmış yine güvenlik kaygıları gözetilerek hayata geçirilmiş sınır gözlem kuleleri, liman gümrük kontrol kuleleri¹⁹, sahil güvenlik ve kurtarma için yapılan tahlisiye kuleleri²⁰, kilise veya saat kuleleri gibi yapılar hem konu hem de inceleme alanımızın dışındadır. Kaldı ki kule ile kale arasında da bazen belgeler kesin sınırlar çizmemektedirler. Yani aynı yapı bazı belgelerde kale, bazılarında ise kule olarak geçebilmektedir. Bu çalışmanın

¹⁵ Gümüş, "Aydın'da Cihanzade İbrahim Ağa Kulesi", 178.

¹⁶ Akdeniz çevresinde korsanlara karşı inşa edilmiş gözetleme kuleleri için bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (İstanbul: Eren Yay., 1989), 90.

¹⁷ Arel, "Foça Bağ Evleri ve Kule-Ev Geleneği", 48. Batı Anadolu'daki kule evler çiftlik kuleleri olarak sınıflandırılmaktadır. Yıldırım, "The Tower Houses In Foça", V.

¹⁸ Nezh R. Aysel, "Bodrum-Ortakent (Müşgebi)'de Geleneksel Ev Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Tasarım Kuram*, no.3, (2003): 24-25, <https://doi.org/10.23835/tasarimkuram.240846>; Aydeniz-Ballice, "Kuzey Ege'de Kule Ev Mimarisi: Kozbeyli (Foça) Üzerinden Bir Değerlendirme", 59; Aslı Niğdelioğlu Çamkaya, Eti Akyüz Levi, "Plomari Evleri'nin Akdeniz Mimarisi İçindeki Yeri", *Journal of Humanities and Tourism Research*, no.3, (2023), 452, <https://doi.org/10.14230/johut1501>.

¹⁹ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT)*, 677/14 20 Şaban 1322, (30 Ekim 1904); *Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO)*, 2408/180548, 29 Cemaziyelahir 1322 (10 Eylül 1904).

²⁰ BOA, *İrade Rüşumat (İ.RSM)*, 9/32, 5 Recep 1316 (19 Kasım 1898). Osmanlı Devleti'nin sahil güvenlik, kontrol-denetim ve yaşanan kazalarda kayıpları en aza indirmek için kuleler inşa ettiği görülmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Aydın Bayarlan, "Osmanlı'da Karadeniz Tahlisiye İdaresi" (Doktora Tezi, Ordu Üniversitesi, 2023).

ana konusunu özellikle Balkanlar ve Makedonya'daki çiftlik veya köylerdeki sivil mimarî içerisinde değerlendirilebilecek kule evleri oluşturmaktadır. Tarih aralığı ağırlıklı olarak on dokuzuncu yüzyıldır. Bu yüzyılın özellikle son çeyreği Balkanlar için kaos ve anarşi dönemidir. Bu dönemde komitacılar, Osmanlı kurumlarını ve bir parçası olarak gördükleri çiftlik beylerinin kule evlerini de hedef almışlardı. Konu; kule evlerin çiftlik sistemi ve sahipleri, merkezî yönetim, komitacılar çerçevesinde irdelenmeye çalışılacaktır.

Bu noktada karşılaşılan hususlardan birisi ise “kule” isimli Anadolu ve Balkanlarda birçok yerleşim yerinin olmasıdır. İsminde kule geçen çok sayıda köy ve çiftlik söz konusudur. Bu çiftlik ve köylere neden kule ismi verildiği kesin olmamakla birlikte yerleşim alanında çok sayıda kule (kule ev) olması veya bir kule ev etrafında gelişen iskandan dolayı bu adı aldıkları zamanla toplum hafızasında yer edinerek böyle bir isimlendirmenin gelişmiş olması muhtemeldir. Keza beyin kule evinin diğer evlere nazaran daha iyi, prestijli ve saygın konumda olması yani bölgesinde belirgin bir fark oluşturması nedeniyle çiftliğin ismine etki etmiş olabileceği fikri de akla gelmektedir.²¹

Konunun merkezini çiftlik/köy kuleleri oluştursa da sınırlarda kalan köylerdeki kulelerin askerî amaçla kullanımlarına değinmek gerekir. Kuleler, Balkan coğrafyasının güvenlik açısından öylesine bir parçası olmuştu ki devlet sınırları için mutlaka lüzumlu görülen bir yapı haline gelmişlerdi. Tamamen sivil amaçlı yapılmış bir kule içine asker konularak askerî bir vasıf kazandığı gibi, askerî araziler ve çiftlikler içinde kalmış sivil kulelerin kullanımına dair örnekler de vardır. Bunlar sınır bölgesinde bulunan halkın, birbirlerine karşı sınır ötesi yapmış oldukları müdahaleler ve geçişlerde birer gözetleme-savunma fonksiyonu görebilmekteydi. Bu durumu fark eden hükümetler sınır bölgelerindeki yerleşimlerde kule yapmak veya yaptırmak yoluna gitmekteydiler. Özellikle sınır bölgelerindeki köylerde inşa edilen kuleler aynı zamanda içine asker konularak birer sınır gözetleme kulesi haline getirildikleri ve kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Hatta tarafların anlaşmazlıklarını körüklediği için sınır noktalarında köylülerin yaptırmış olduğu sivil kulelerin yıktırılması meselelerinin görüşmelere konu olduğu da görülmektedir.²² Hatta bazen her iki hükümet (halkın yaptırmış olduğu) köy kulelerinin yıkılması konusunda anlaşmış olmalarına rağmen halk karşı çıkmakta ve kulenin yıkılmasına engel olmaktadır. Devlet bunların ileri gelenlerine ve reislerine bir miktar para vererek kuleleri yıkmalarını sağlamaya çalışmaktaydı.²³

Güvenlik gerekçesiyle kule yapımı ve bu kuleler etrafında ortaya çıkan yerleşimlerle ilgili olarak ise Suriye coğrafyasından bir örnek verilebilir. Tanzimat Devri'nde Suriye'de Cebel-i Dürüz'de askerî harekât bittikten ve bölgeden asayiş sağlandıktan sonra tarassud kuleleri inşa

²¹ Askerî Kule, Merkez Kule, Sınır Kulesi Kule Çiftliği gibi kavram ve yer adları için.... BOA, *Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrakı (DH.EUM.AYŞ)*, 3/44, 5 Nisan 1335 (5 Nisan 1919); *Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.I.KV)*, 16/1592, 12 Mayıs 1319 (25 Mayıs 1903); *TFR.I.KV*, 192/19128, 5 Mart 1324 (18 Mart 1908); *TFR.I.KV*, 194/19351, 28 Mart 1324 (10 Nisan 1908); *Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I)*, 341/23774 8 Rebiülevvel 1203 (7 Aralık 1788); *AE.SABH.I*, 350/24520, 28 Rebiülahir 1203 (26 Ocak 1789); *Hatt-ı Hümayun (HAT)*, 397/20916, 9 Rebiülevvel 1235 (26 Aralık 1819)...

²² BOA, *Taşra Evrakı Bosna Müfettişliği Evrakı (TŞRBNM)*, 9/52, 24 Cemaziyelevvel 1280 (6 Kasım 1863); *Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (T.FR.I.A)*, 35/3466, 27 Ağustos 1323 (9 Eylül 1907); *Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR)*, 265/105, 15 Eylül 1317, (28 Eylül 1901). Arnavutluk, Karadağ sınırlarında yaşanan olaylarla ilgili kulelerin önemine ve inşasına dair bkz. Abidin Temizer, “Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları Ve Çözümü (1878-1912)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2007); Abidin Temizer, “Karadağ'ın Sosyal Ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2013).

²³ BOA, *BEO*, 3259/244417, 25 Muharrem 1326 (28 Şubat 1908).

edilmesi teklif edilmişti. Böylece asayiş ve güvenliğin sürdürülmesi öngörülmüştü. Dikkati çeken hususlardan birisi bu kulelerin devriye görevi yapacak askerler için inşa edilmesiydi. Ancak subay aileleri bu kulelerin yakınında ikamet edebilecekti. Hatta kuleler yakınında bakkal, elbise, eşya satan hane ve dükkanlar inşa edilecekti.²⁴ Bu yapılarıyla kuleler bir anlamda Tanzimat Dönemi'nin merkezîleşme ve güvenlik kaygıları merkezli yeni bir yapılaşma ve iskana aracılık etmekteydiler. Ancak burada asıl dikkati çeken husus kulelerin çöl ile mamure (köy, kent) arasında bir muhafaza (hudut) hattına işaret etmesiydi. Devlet bu kuleleri sanki başka bir devlet sınırymış gibi düşünmekte ve bu sınır hattı üzerinde kuleler yapmayı planlamaktaydı. Suriye'de vilayet sınırları içinde yaptırmak istediği kulelere askerî amaçlar yanında başka anlamlar yüklediği de anlaşılmaktadır. Bu noktada kule yerleşikle-göçer, bedeviyle-medeni, devlete bağlı olanla-olmayan arasındaki sınırın belirleyicisi ve ayırım noktasında yer almaktadır. Kuleler sosyal sınır ve ayrımların da birer sembolü gibiydiler. Devlet, sınırları içerisinde sosyal, siyasi, ekonomik olarak ayırdığı bir gruba karşı diğer grubu kuleler yaparak korumaya çalışmaktaydı.

2. Tanzimat'a Kadar Kule Evler ve Merkezî Otorite

Osmanlı mimarisi ve tarzının oluşumunda merkezin etkisi ve bunun oranı her zaman tartışılan bir konu olmuştur. Kule evlerin yaygınlaşması veya azalması konusunda merkezin etkisi tartışılabilir. Bu tartışmaların çerçevesi büyük oranda merkeziyetçilik veya adem-i merkeziyetçilik, ayanlar, mütegalibe ve eşkıyalık, güvenlik gibi olgular üzerinde toplanmaktadır. Genel eğilim güvenliğin azaldığı, yerel iktidar ve nüfuz sahiplerinin yükseldiği, merkeziyetçiliğin zayıfladığı dönemlerde kule evlerin yaygınlaştığıdır. Kule evlerle ilgili arşiv belgelerinin yoğunlaştığı dönemin bu fikri desteklediği görülür. Ayanların güçlü olduğu dönemlerde kule ev inşasının yaygınlaştığı görülmektedir. Dahası eşkıyalığın arttığı dönemlerde bu yapıların ele geçirilmesi ve genelde yıktırılması emirleri de çoğalmıştır. Ancak bunun tam tersi örnekleri de mevcuttur. Yani devletin eşkıyayı ortadan kaldırdıktan sonra onun kule ev, toprak ve gelirlerinin kendilerine tahsis edilmesini isteyen yeni taliplerin ortaya çıkması, devletin kendi miri çiftliklerinde veya hazine-i hassa çiftliklerinde kule evler yaptırtması veya mevcutların tamir ettirilmesi gibi örneklere de rastlanılmaktadır. Buradaki anahtar kelimenin hakimiyet olduğu anlaşılmaktadır. Kule evler devletin egemenliğini pekiştiriyorsa, kendi kontrol ve denetimindeki kişi veya grupların elindeyse kalması ve tamir ettirilerek devam etmesi, egemenliğine zarar veriyorsa onların yıktırılması şeklinde bir yol takip ettiği söylenebilir.

Ayan, eşkıya, mütegalibe olarak tanımlanan kimselerin ya da grupların kuleler (kule ev) ile ilişkilerinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Buna karşın kule yapımına genelde ilk karşı çıkanlar ise çiftlik veya köy halkı olmaktadır. Çünkü kule yaptırmak mütegalibe olmanın ilk görüntülerinden biri olarak görülmekteydi. Merkeze gönderilen şikayetlerde bölgelerinde eşkıyalık ve mütegalibelik iddiasında bulunanlarla ilgili olarak onları kule yaptırmakla itham etmeleri manidardır. Örneğin Ergiri kazasına tabi Günşi köyü halkı gönderdikleri arzualde; Hüseyin adlı bir köy sakininden şikâyet etmekteydiler. Bu şahsın köy halkına zulmettiğinden ve çeşitli mükellefiyetler yüklediğinden yakınılıyordu. Hüseyin, özellikle bazılarının evlerini yıkıp buradan çıkan keresteyi kendisi için kule yapımında kullanmaktaydı. Köylülerin, kişinin özellikle kule yaptırdığı konusuna dikkat çekmesi manidardır. Yerel güçlerin yükselirken kendi güvenlik ve hakimiyetleri için öncelikle kule yapmaları veya yaptırmaları dikkate değerdir. Buna karşın Hüseyin'i şikâyet eden köylülerin,

²⁴ BOA, BEO, 3817/286263, 25 Şevval 1328 (30 Ekim 1910).

merkezî hükümetin mütegalibelik sembolü haline gelmiş kule ev hassasiyetinden haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü merkez kendi otoritesine tehdit olarak gördüğü kişilerin, yaptırmış olduğu bu tip kulelerin derhal yıkılmasını veya yıktırılmasını istemekteydi. Nitekim bu olayda da durumun araştırılması ve mahkemece sabit görüldüğü takdirde Hüseyin'in yaptırmış olduğu bu kulenin hemen yıktırılması istemişti.²⁵

Kulelere sadece eşkıyaların ya da yerel ileri gelenlerin kullandığı sade yapılar olarak bakmamak gerekmektedir. Bu yapılar ayanların birbirleriyle mücadelelerinde de önemli bir rol oynamaktaydı. Menteşe Sancağı'nda Haliloğlu İbrahim dört beş yıldan beri eşkıyalık yapıyor olmasına karşın bölgedeki yetkililer bunun önüne geçememişti. Ancak olaylar komşu coğrafyadaki ayanların çıkarlarına zarar vermeye başladığında işin şeklinin değiştiği anlaşılmaktadır. Çünkü Haliloğlu İbrahim, Aydın Muhassılı Cihanzade Hüseyin Bey'in kontrol sahasına ve gelir sağladığı (çiftlik mahsulatı, mukataa vs.) alanlara müdahale etmeye başlamıştı. Bu durum merkeze bildirilmiş, İbrahim hakkında üç defa emir çıkmasına rağmen yakalanamamıştı. Belli ki komşu bölgelerin ağa ve ayanları bölgede bir nüfuz mücadelesi içindeydiler. Devlet eşkıyalık hareketinin aynı zamanda kendi gelirlerinden olan mukataaya da zarar vermesi üzerine daha fazla hassasiyet göstererek eşkıyanın ortadan kaldırılması emirlerini göndermişti. Merkeze gönderilen bilgilendirme ve eşkıyanın ortadan kaldırılması için yetki istenilen yazıda; eşkıya Haliloğlu İbrahim'in Sığla Sancağı mütesellimi ile ittifak ettiği ve onun tarafından desteklendiği ifadeleri dikkat çekicidir. Burada belki asıl dikkati çeken husus kulelerin ya da kule evlerin bu olayda oynadığı roldür. Çünkü daha önce ortadan kaldırılmasıyla ilgili olarak üç defa emir çıkmış ve üzerine harekât yapıldığı halde Haliloğlu İbrahim, Kocarlı ve Haydarlı çiftliklerinde inşa ettirdiği sağlam kulelerine sığınarak saklanarak kendisine karşı yapılan harekattan kurtulmayı başarmıştı. Belli ki bünyesinde top bulunmayan düşük düzeyli askerî hareketler karşısında bu evler ve kuleler bir dereceye kadar güçlü bir savunma avantajı oluşturmaktaydı. Ancak eşkıyalık hareketleri sonucunda oluşan ekonomik kayıp büyüktü. Bölgede yapılan araştırma ve hazırlanan deftere göre ekonomik zarar 700 keseyi bulmaktaydı. Yetkililer bu noktada eşkıyalık hareketinin önlenmesi için kulelerin yıkılarak Haliloğlu İbrahim'in mutlaka cezalandırılması gerektiğini belirtmişlerdi.²⁶

Balkanlar'da yerel güçlerin yükselişinin tipik örneklerinden birisi Tepedelenli Ali Paşa'dır. Paşa'ya yazılan bir hükümde kulelerin oynadığı rol hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Merkezî hükümet, Paşa'nın askerleriyle orduya katılmasını istemiş ancak o çeşitli mazeretler özellikle yükselen yerel tehdidi öne sürerek katılmaktan kaçınmıştı. Tehditlere örnek olarak isyanlarıyla bilinen Delvine Sancağı Soloz dağı gayrimüslimlerinin hareketi gösterilmişti. Bölgede Rusların tahrikiyle eşkıyalıklarının gittikçe arttığını, yirmiden fazla Müslümanı öldürdüklerini ve bölgeyi kapatarak savaş konumuna geçtiklerini belirtmişti. Paşa, Rumların bu duruma gelmeleri karşısında bölgedeki Arnavut ve Bulgarların da fırsat kolladığı uyarısında bulunmuştu. Görice'den Kesriye ve Eğriboz'a kadar ortaya çıkan bu eşkıyanın bastırılmadığı takdirde reayaya büyük hasar vereceği görüşündeydi. Onun ifadeleriyle "köyleri içinde kale misali ihdas ettikleri kulelerde" haydut kaptanları pervasızca ikamet etmekteydiler. Daha sonra buralardan hareket eden eşkıya bu köylerin etrafında Yanya ve

²⁵ BOA, Bab-1 Asaflı Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d), 91/58, 10 Safer 1053 (30 Nisan 1643).

²⁶ BOA, Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III), 2/85, 14 Cemaziyelevvel 1204 (30 Ocak 1790). İlerleyen yıllarda da kulelerin zapt edilmesinde topların hala önemli bir rol oynadığı görülmektedir. BOA, TFR.I.KV, 227/22604 14 Ağustos 1315 (26 Ağustos 1899).

Narda kazalarına kadar olan yerlerdeki çiftlikleri zapt etmişti. Ayrıca köylerden ağalık adıyla büyük miktarda para toplamaktaydılar.²⁷

Kuleler eşkıyalar için hiç şüphesiz önemli yapılarıydı. Bunları kendi imkanları ile yaptırdıkları gibi sahipsiz kuleleri sahiplenerek kullandıkları örnekler de vardı. Fevzi, Ebubekir ve Osman Divan-ı Hümayun'a arzuhal vermişlerdi. Arzuhalde; Mora'da malikane usulü olarak kendilerine ait olan Benefşe mukataasında bulunan Taralıçe ve Mizistre yolu üzerindeki, Virtaram adlı köyün kendilerine verilmesini talep etmişlerdi. Köyde iki adet kule, çeşitli ağaçlar ve bir çiftlik vardı. Bu çiftliğe daha önce Baronya eşkıyasından Hacı Murtaza adlı birisi hâkim olmuştu. Adamlarıyla beraber çevresinde eşkıyalık yapan Hacı Murtaza zor durumda kaldığında kulelerine çekilmekte ve saklanmaktaydı. Bu şahsın idamı için daha önce defalarca emir verilmiş ancak ele geçirilmesi mümkün olmamıştı. Burada kulelerin savunma özelliği ön plana çıkmaktadır. Çünkü Hacı Murtaza adlı şahsın bertaraf edilmesi yönünde emir çıkmasına rağmen kendisi kuleye saklandığı için bu emir gerçekleştirilememiştir. Bu da kulelerin savunma için ne kadar kullanışlı olduğuna işaret etmektedir. Ancak Hacı Murtaza eceliyle ölüp geride de bir varis bırakmayınca çiftlik boş kalmış ve gelirine müdahale etme imkânı bulunabilmişti. Çiftliğe kuleleriyle beraber talip olanlara karşın Mora valisi kulelere başka bir eşkıya saklanmaması ve derebeylik iddiasında bulunmaması için bunları yıktırmıştı. Kuleler yıkılmış olmasına karşın yukarıda ismi geçen üç kişi çiftliğe talip olmuştu. Çünkü bunlara göre köy, yerlilerden birisine verildiği takdirde yeniden isyan edebilirlerdi.²⁸

Kuleler veya kule evler savunmaya elverişli sağlam yapılar olduğu için ele geçirilmesi zordu. Bu yüzden de ateş gücü yüksek müfrezeler gerekmekteydi. Özellikle toplar kulelerin zapt edilmesinde büyük rol oynamaktaydı. Lakin top kullanılmadan ele geçirilen kulelere de rastlamak mümkündür. Ayan mücadelelerinin ve zaman zaman isyanların yaşandığı III. Selim devrinde İskeçe'yle ilgili belgelere yansımış bir olayda bunu görmek mümkündür. Sinab adlı eşkıyanın İskeçe ve çevresine hâkim olması üzerine asker gönderilmişti. Sinab üzerine yapılan askerî harekât ve sonucu adeta bir fetihname üslubuyla, edebi bir biçimde kahramanlıklar vurgulanarak merkeze gönderilmişti. Sinab'ın üzerine giden kuvvetler önce konağının girişinde "*semaya kadar çıkmış bir kaya üzerinde*" Karakule adlı kulesini hedef almışlardı. Askerî kuvvetlerin önce kuleyi hedef seçmeleri eşkıyanın kule merkezli savunma avantajına işaret etmektedir. Burada dikkati çeken bir başka husus kulenin topsuz ve bombasız bir şekilde ele geçirilmiş olmasının vurgulanmış olmasıdır. Bu vurgu, zor bir görevi yerine getiren yetkilinin taltif beklentisinin bir yansıması olarak da okunabilir. Bu noktadan sonra konağına ve evlerine çekilen asilerin kuşatılması ve ele geçirilmesi süreci devam etmiştir. İskeçe Ayanı Mustafa Ağa'nın takviye kuvvetlerinin gelmesiyle büyük oranda Sinab'ın kuvvetleri saf dışı bırakılmıştı.²⁹

Kuleler kendi bölgelerinde derebeylik iddiasında bulunanlar için vazgeçilmez bir yapıydı. Hem olası bir saldırı durumunda savunma işlevi gören bu yapılar aynı zamanda hakimiyet sembolünün de birer nişanesiydi. Karaağaç kazasından Kızılhisarlı Mahmud bunlardan sadece birisiydi. Bu şahıs kendi bölgesinde derebeylik iddiasında bulunmaktaydı. Kendi kazasında ahaliye zulmetmekte, korku ve baskıyla hâkim olmaya çalışmaktaydı. Belgenin ifadesiyle sanki onun adına niyet okurcasına "*başım sıkıldıkda tahassun eder, korkumdan kurtulurum ve herkese galebe çalarım mülhaza-i batılasıyla çiftliğinde mukaddema kule bina etmiş*"

²⁷ BOA, AE.SSLM.III, 358/20528, 3 Rebiülahir 1206 (30 Kasım 1791).

²⁸ BOA, AE.SSLM.III, 350/20110, 28 Rebiülevvel 1210 (12 Ekim 1795).

²⁹ BOA, HAT, 64/2811, 19 Zilhicce 1210 (25 Haziran 1796).

ifadeleriyle anlatılmıştı. Kızılhisarlı Mahmud kule inşasıyla kalmamış adeta bir Orta çağ derebeyi kalesi gibi, etrafına derin ve geniş bir hendek kazarak içini suyla doldurmuş, kulesinin ele geçirilmesini zorlaştırmıştı. Ayanlık veya mütegalibelik iddiasında bulunan herkesin ilk önce sağlam ve korunaklı bir kule yaptırttığı veya kule yaptıranların mütegalibelik iddiasında bulunacaklarına dair bilgi ve ithamlar hayli çoktur. Kızılhisarlı Mahmud'u şikâyet edenler merkezin hassas olduğu bu noktayı ona karşı kullanmışlardı. Kızılhisarlı Mahmud Tirkeş mukataası voyvodasıyla karşı karşıya gelmiş, yenilmiş ve başı kesilip öldürülmüştü. Zorla ele geçirilen mütegalibenin kulelerine yapılan işlem buna da yapılmıştı. Yapmış olduğu kulenin halen ayakta durduğu, bunun mutlaka yıkılması ve tahrip edilmesi gerektiği ifade edilmişti. Çünkü ahaliye zulmedecek, başka derebeylik iddiasında bulunanlar çıkabileceği ve burayı kullanabileceği tehlikesine dikkat çekilmişti. Karaağaç kadısına ve voyvodasına gönderilen emirle bundan sonra yapılmamak üzere binanın yıkılması emredilmişti.³⁰ Kulelerin başka amaç ve şekillerde kullanması yerine genellikle yıktırılması akılda soru işaretleri bırakmaktadır. Toplumun yatıştırılması adına yıkılması yönünde bir karar alınmış olabileceği gibi bölgenin kontrolünün çok zor olması, güvenilir kimselerin bulunmaması sebebiyle böylesi tahkim edilmiş bir kule kimseye bırakılmayacak kadar tehlikeli olduğu düşünülmüş olabilir. Nitekim geç tarihli bazı belgelerde bu kulelerin, kule özelliği yok edilerek hanelere dönüştürülmesi yönünde emirler verildiği görülmektedir.

Merkeze gönderilen şikâyetlerde bölgelerinde eşkıyalık ve mütegalibelik iddiasıyla şikâyet edilenleri, kule yaptırmakla itham etmeleri de manidardır. Kule ev yaptırmak eşkıyalık ve mütegalibeliğin adeta bir sembolü olarak görülmüştür. Belli ki şikâyet edenler merkezin kuleler konusundaki hassasiyetinden haberdardılar. Ortada bir kule yapımı söz konusu olmasa bile bu hassasiyeti kendi lehlerine kullanmak isteyen ve kule yapıyor şeklinde şikâyet edilenler olduğu da görülmekteydi. Birbirleriyle rekabet ya da mücadele halinde olan yerel nüfuz sahipleri merkezin dikkatini çekebilmek ya da karşı tarafı itham etmek için yeni kule yaptırdıkları şeklinde mazeretler ileri sürebilmekteydiler. Nikolaki Kaptan'ın Kalamatya'ya tabi Yaniçe köyü hududunda kule inşa ettiği, Mizistre kazasına tabi Kastanye köyü reayalarından koyun ve keçi aldığı konusunda merkeze şikâyetler ulaşmıştı. Bu haber Mayna başbuğuna ulaşınca konuyu araştırmaya başlamıştı. Kendisinin ulaştığı bilgiye göre Nikolaki, Yaniçe'de yeni kule inşa etmemişti. Koyun ve keçi aldığına dair bir bilgiye de rastlanılmamıştı. Bunların iftira olduğu dile getirilmişti.³¹

Çiftlik sahipleri, kiracıların kule inşa etmelerine şiddetle karşı çıkmışlardı. Bu sadece çiftliğin kendi tasarruflarında olmasıyla ilgili değildi. Kule yapmak ve yaptırmak demek bölgede mütegalibe olmak hakimiyet iddiasında bulunmak anlamlarına da geldiği için bu karşı çıkışta egemenlik ve hakimiyet kaygılarının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.³²

II. Mahmud döneminde merkezî otorite kurma çabaları sebebiyle kule evlerin toplu imha örneklerine rastlanmaktadır. 1815 yılında Manya kazasında eşkıyaya karşı yapılan askerî hareketin sonucunda bunlara ait 14 kule ev, 99 ev tespit edilmiş ve yıkılmıştı. Manya kazası ve köylerinde merkezîyetçiliği sağlama adına yapılan harekatta, 14 tane kulenin yıkılmış olması bunların kaza ölçeğinde ne derece yaygın bir yapı çeşidi olduğuna işaret etmektedir.

³⁰ BOA, C.DH, 293/14625, 19 Zilkade 1211 (16 Mayıs 1797).

³¹ BOA, HAT, 638/3143-J, 29 Zilhicce 1231, (20 Kasım 1816).

³² BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM), 530/43, Tarihsiz.

Kaldı ki eşkıyanın elinde olmadığı için hedef alınmamış çok daha fazla kulenin olduğu tahmin edilebilir.³³

3. Tanzimat Sonrasında Kule Evler

Ayanlığın yükseldiği, merkezî otoritenin zayıfladığı dönemlerde genellikle bu kuleler eşkıya, mütegalibe tarafından yaptırılmaktaydı. Devlet, yerelleşme ile ilgili olarak güçlenen ayanların kendilerine sağlam evler, kuleler, savunma binaları inşa etmeleri karşısında bu yapıları kendi egemenliğine karşı tehdit olarak görmekte ve genelde hemen yıktırılmasını istemekteydi.³⁴ Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan değişim ve dönüşüm devletin uygulamalarını da değiştirmiştir. Balkanlar ve özellikle Makedonya'da artan kaos ve terör karşısında tam tersi bir yaklaşım gelişmişti. Komitacılar, Müslüman-gayrimüslim çiftlik sahipleri ve köylüleri hedef almışlardı. Bu gruplar komitacıların saldırılarından korunmak için kulelere sığınmayı denemişlerdi. Devlet de bu durum karşısında önceki yüzyıllarda olan tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştır. Çiftlik sahipleri ile özdeşleşen kuleler bir anlamda devlet egemenliğini sembolize eden yapılar haline dönüştü ve yıktırılmasını istemek bir yana komitacı saldırılarında zarar görenleri tamir ve tanzim etmeye -hatta belki yenilerinin yapılmasını teşvik etmeye- başlamıştı. Hatta miri çiftlikler ve çiftlik-i hümayunlardaki kulelerin tamir edilmesi veya yeniden yapılmasına dair hayli bilgi vardır. Merkezî hükümetin kule evlere kendi egemenliği çerçevesinde yaklaştığı düşünülebilir. Yüz yıl içerisinde yaşanan değişim-dönüşüm kulelerin devlet indindeki konum ve durumunu değiştirmiş, onları potansiyel tehdit olarak görmekten kendi egemenliğini temsil eden yapılar haline dönüşmesine sebep olmuştu. Bu dönüşümde devletin Tanzimat sonrası merkezîyetçi yaklaşımlarındaki anlayış değişiminin de etkili olduğu ifade edilebilir. Çünkü aynı devlet, kuleleri kullanan komitacılara karşı askerî yetkililerin birliklerde mutlaka bir iki top bulundurulması isteklerini dikkate almak durumunda kalmıştır.

Kule yapılmasıyla ilgili şikayetler on dokuzuncu yüzyılda da devam etmiştir. Devletin, kendi egemenliğini tehdit etmeyen veya şikâyete konu olmayan kule evlerle ilgili herhangi bir işlem yapmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Balkanlar'da gayrimüslim ahali özellikle Müslüman nüfuz sahiplerinin yaptırdıkları kule evleri merkeze şikâyet etmekteydiler. Daha önce eşkıyalık yapmış ve sonrasında affedildiği belgelerde vurgulanmış olan Derenovalı Musa adlı kişi Garbakça ismindeki Bulgar nüfusunun çok olduğu bir köyde kule inşa ettiriyordu. Ancak bu inşa ve diğer faaliyetleri dönemin hassasiyetlerinden de etkilenerek şikâyete konu olmuştu. Kulenin kerestelerini Kesendire ve Garbakça köylerinin ahalisi vasıtasıyla temin etmekteydi. Buradaki ormanlardan keresteleri ücretsiz bir şekilde kestiriyor ve naklettiriyordu. Ayrıca kulenin inşaatında kullanılmak üzere Garbakça köyündeki her bir haneden ikişer mecdiye toplamıştı. Kulenin sağlam ve mazgallı bir biçimde inşa edilmiş olmasına dikkat çekilmişti. Böylelikle kulenin ikamet veya depo gibi fonksiyonlarından ziyade askerî yönü ön plana çıkarılmaktaydı. Bu yönüyle birçok eşkıyayı barındırabileceği vurgulanmıştı. Şikâyet edenlerin kulenin vasıflarını ön plana çıkarmasının sebebi merkezi hükümetinin dikkatini çekmek ve bu konudaki hassasiyetlerini arttırmak isteği olmalıdır. Yine köylülerin şikâyet dilekçesinde yazdıkları gibi Derenovalı Musa kulenin etrafındaki toprakları bir çiftlik gibi

³³ BOA, HAT, 906/39735, 29 Zilhicce 1230 (2 Aralık 1815).

³⁴ Keza, Canik ve çevresinde yaşanan ayan mücadelelerinden sonra bu kale ve kulelerin savunma merkezi olarak kullanılması üzerine isyan bastırıldıktan sonra "bundan böyle o makûle derebeyleri ve eşkıya makûlesi hod be hod kule ve kal'â ihdas etmemek üzere kavî nizama rabt.. ve muhdes olan kâffe-i kulla ve bukka' hedm ve tahrîb kılınacağı" bildirilmişti. Bay, "Taşra Elitleri, Haneleri ve Yaşamları: Canik Çevresinde Ayan Konaklarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Konak Hayatı", 346-347.

idaresine alma arzusundaydı. Bu ifadeler hem Rumeli topraklarındaki çiftlikleşme sürecinin tarihî arka planına işaret etmekte hem de bu süreçte kulelerin ne derece önemli olduğuna dikkat çekmekteydi. Ayrıca köylüler Musa'nın, araziye sahte bir senetle ele geçirmeye çalıştığından şikâyet etmekteydiler. Keza köylü, Musa'yı mütegalibe olarak nitelendirmiş ve bu sebeple hiç kimsenin kendisi aleyhinde dava açmadığı veya korkularından mahkemeye gidip şahitlik edemediklerini belirtmekteydiler.³⁵ Halk üzerinde otorite kurmaya çalışan yerel askerî grupların da kule evler inşa ettirdikleri görülmektedir. Prizren Sancağı'nda köylüler Jandarma mülazımı Hüseyin'in arazi ve ormanlarını haksız yere ele geçirdiğinden şikâyet etmişlerdir. Dahası köylüler, Hüseyin'in köye inşa ettirdiği kulelerin parasını da fukara köylüden talep ettiğini belirtmişlerdi.³⁶

Kuleleri yalnız çiftlik sahipleri ve devletin güvenlik güçleri açısından değerlendirmemek gerekir. Komitacılar da bu kulelere son derece önem vermekteydiler. Pirlepe kazasının Kadı köyündeki kulede Bulgar eşkiyasının saklandığı haberi gelmişti. Müfreze saklandıkları kuleye gelince teslim olmaları konusunda duyuru yapmıştı. Ancak teslim olmayan komitacılarla gündüz saat on civarında başlayan çatışma akşam ezanından sonraya kadar devam etmişti. Yedi kişilik Bulgar komita çetesi, kalabalık bir müfrezeyle saatlerce süren çatışmayla ancak bertaraf edilebilmişlerdi. Bu noktada kulelerin savunma açısından ne derece önemli olduğunu göstermesi bakımından manidardır.³⁷ Komitacılar kendilerine göre güvenli köyler üzerinden güzergahlar tayin etmişlerdi ve kuleleri olan köyleri kullanmaktaydılar. Yakalanan bir çete üyesi ifadesinde sınırın hemen ötesindeki kuleler ve bunların hareketlerindeki önemlerinden de bahsetmiştir.³⁸

Çiftliklerdeki kule evler köylüler ve çiftlik sahipleri arasında yaşanan anlaşmazlıkların hedefi haline dönüşebilmekteydi. Bu durumlarda zaman zaman köy halkı tarafından kulelere saldırılar düzenlenebilmekteydi. Pirlepe'nin Beliçe-i Zir köyünde Kaim Ağa'nın çiftlik kulesi köylüler ile yaşamış oldukları arazi anlaşmazlığı sebebiyle yakılmıştı.³⁹ Köylülerin Kaim Ağa'nın konağı ya da diğer binaları değil de kuleyi ateşe vermeleri dikkati çekmektedir. Muhtemelen kule çiftlik sahibinin egemenlik ve hakimiyet sembolü olarak görülmekteydi. Çiftlik kuleleri sadece güvenlik amacıyla değil aynı zamanda çiftliklerde üretilen zahirenin saklanması için de kullanılmaktaydı. Kırçova kazasında Hızır Baba Tekkesi'nin tasarrufu altında olan Pirlepe kazasının Derbeşte köyü çiftliği kulesindeki zahire çalınmıştı. Köy ve kule yerel ağaların bir rekabet alanı haline gelmişti.⁴⁰ Kuleler de bazen silah depolandığı da

³⁵ BOA, *DH.MKT*, 2522/135, 23 Temmuz 1317 (5 Ağustos 1901).

³⁶ BOA, *Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet Ve Kumandanlık Evrakı (TFR.I.AS)*, 11/1022, 28 Kanunuevvel 1319 (10 Ocak 1904).

³⁷ BOA, *A.MTZ.(04)*, 76/19, 1 Muharrem 1320 (10 Nisan 1902). Osmanlı askeri de komitacılar karşı kuleleri kullanmayı amaçlamıştır. Askerî ve sivil yetkililer Bakanlar'da komitacılığın yükseldiği dönemlerde köylerde ve çiftliklerde güvenliğin sağlanabilmesi için kule yapılmasını teklif etmekteydiler. Müfreze zabiti Binbaşı Zeynel Ağa'dan gelen tahriratta; içinde 30'dan fazla köyü olan Manastır ovasındaki çiftlikleri ve halkı Bulgar eşkiyasından koruyabilmek için köylerde kule inşası ve içine kâfi miktarda jandarma veya asker koyulmasını teklif etmişti. Ancak askerî yetkililer merkezî bir kuvvetin tamamen parçalara bölünüp dağıtılacağı ve direnç gösteremeyecek küçük birimlere bölünmesini doğru bulmamışlardı; BOA, *TFR.I.AS*, 7/657, 9 Eylül 1319 (22 Eylül 1903).

³⁸ BOA, *DH.MKT*, 2377/93, 22 Haziran 1316 (5 Temmuz 1900).

³⁹ BOA, *Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN)*, 197/19601, 26 Ağustos 1325 (8 Eylül 1909).

⁴⁰ Hüseyinzade Eşref Ağa yanındaki adamlarıyla silahlı bir biçimde buraya gelmiş ve çiftliğin sahibi olduğu iddiasında bulunmuştu. Dergâh postnişini Hüseyin Baba imzasıyla durum merkeze iletilerek şikâyetçi olunmuştu. BOA, *Yabancı Arşiv Gürcistan Arşivindeki Türkiye İle İlgili Belgeler (YB.(21))*, 101/71 13 Eylül 1309 (25 Eylül 1893).

belgelerden anlaşılmaktadır.⁴¹ Kulelerden mal ve eşya çalınmakla birlikte çiftlik beyi veya onun aile üyeleri, kâhya ve nazırlar, çiftçiler de kaçırılmaktaydı. Şeker Süleyman Ağa'nın Çarvik köyündeki kulesiyle ambar ve çiftlik haneleri Bulgar eşkıyası tarafından yakılmıştı.⁴² Bulgar eşkıyasının kuleleri hedef alması sadece askerî değil kendisine tehdit olarak gördüğü çiftlik beyleri yüzündendi. Bu olayda belli ki Süleyman Ağa çiftlik kulesinde kalmıyordu. Artan asayiş sorunları sebebiyle çiftlik beyleri topraklarının başında durmuyor, kendilerini daha güvende hissettikleri merkezî yerlerde ikamet ediyorlardı.

Komitacıların çiftlik sahiplerinin dolayısıyla devletin egemenliğini temsil ettiğini düşündükleri kuleleri doğrudan hedeflerine almaları pek tabii bir durumdu. Komitacılar dışında kuleler ile ilgili olan bir diğer grup da köylülerdir. Komitacılara destek veren köylüler kuleleri hedef alabilmekteydi. Bestiriçe köyünün kuleleri kimliği meçhul kişilerce yakılmıştı. Ancak Bestiriçe köyü halkının komitelerle beraber hareket edip köyün kulesini yakmış oldukları iddia edilmişti. Bu itham üzerine köy halkından dokuz kişi tutuklanmıştı. Kendilerinin masum olduğu iddiasında bulunmuşlarsa da yapılan tahkikat sonrasında bu kişilerin mahkemeye sevk edilmeleri kararlaştırılmıştı.⁴³ Bu noktada köylülerin kuleleri yakmalarının arkasında iki sebep akla gelmektedir. Bunlardan birisi komitacı baskısıyla kuleleri yakmış olmaları ihtimalidir. Diğer ise komitacılarla beraber hareket eden köy halkının da kuleleri Müslüman çiftlik sahipleri üzerinden devletin egemen bir aracı, kendilerine karşı yapılan zulmün, toplaksızlığın sembolü olarak görmeleridir.

Devlet kulelere, hakimiyetini elinde tutanların kendisiyle olan ilişkisine göre tavır almaktaydı. Yani kuleler devletin yanında olan çiftlik sahipleri veya Müslüman ahalinin hakimiyetinde bulunduğu takdirde bunu kendisi için bir güvenlik argümanı olarak görmekteydi. Eğer kuleler eşkıyanın-komitacının veya kendisine bağlı olduğu şüpheli grupların elindeyse bunların yıkılmasını istemekteydi. Mitroviçe kasabası ve köylerindeki kulelerin yıkılmasını istemişti. Çünkü bu kuleler her türlü kötülüğün yapılmasına veya yapıldıktan sonra saklanılmasına sebep olarak görülmüşlerdi. Ancak hepsinin yıkılması konusunda tereddütler oluşmuştu. Çünkü bunların sayıları giderek artmakta ve yapılmaya devam etmekteydi. Bu durumda hepsinin yıkılmasının mümkün olmadığı ifade edilmişti. Bunun üzerine bazılarının yıkılmayıp hane tarzına dönüştürülmesine izin verilmişti. Hangilerinin hane haline dönüştürüleceği ve evlerde nasıl bir mimarî dönüşüme gidileceği belgelerde yazmamaktadır. Ancak eşkıyanın sığındıkları yer olarak görülen bu kulelerin erbab-ı namus tarafından hanelere dönüştürülmesi istenmişti. Kuleler eşkıyalık ile erbab-ı namus arasındaki ince sosyal ayrımı da belirlemekteydi. Kule olarak kullanılırsa eşkıyalığa veya mütegalibeliğe yakinken ev, ikametgâh olarak kullanılırsa erbab-ı namus ve itaatkâr ahalinin mekanları olarak değerlendirilmişti.⁴⁴

⁴¹ BOA, *TFR.I.KV*, 38/3799, 21 Eylül 1319 (4 Ekim 1903). Bazen amaç kulelere depolanan zahire veya silahlara zarar vermekte olabilmekteydi. Virbakçalı Tefik ve Pireselli Adem ağaların köylerinde kuleleri saldırıya maruz kalmış ve yakılmıştı. Kulelerin içinde depoladıkları zahireleri de bulunmaktaydı. Ağalar bunların tazmin edilmesini devlet yetkililerinden istemekteydi; BOA, *DH.MKT* 2247/24, 2 Eylül 1315, (14 Eylül 1899). Köylülerin zahire depolamak için kullandığı kuleler başka türlü sorunlara da sebep olmaktadır. Örneğin Osmanlı Yunan sınırı oluştuktan sonra sınıra yakın yerlerde yaşayan halkın yaşam tarzı bölünmüştü. Bazılarının çiftlik arazisi Osmanlı tarafında kalırken başta zahire depolamak üzere çeşitli şekillerde kullandıkları kuleleri Yunanistan dahilinde kalmıştı. Çiftlik halkı bunları almak istediğinde Yunanlı memurlar engel olmuşlardı; BOA, *Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH)*, 190/93, 12 Şubat 1312 (24 Şubat 1897).

⁴² BOA, *DH.ŞFR*, 311/82, 20 Ağustos 1319 (2 Eylül 1903).

⁴³ BOA, *Rumeli Müfettişliği Arzuhaller (TFR.I.ŞKT)*, 21/2057, 13 Teşrinievvel 1319 (26 Ekim 1903).

⁴⁴ BOA, *TFR.I.KV*, 24/2307, 1 Haziran 1319 (14 Haziran 1903).

Kulelerin halk nazarındaki durumlarının çok da iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Bir bölgede kule inşa edilmeye başlandığında müslim, gayrimüslim halk açıktan karşı çıkmakta, şu veya bu gerekçelerle şikâyet etmekteydi. Bazen bu şikayetler malî sebeplere dayanabilmekteydi. Ancak genelde şikâyetin temel gerekçesi eşkıyalıktı. Çünkü geçmiş yüzyıllara bakıldığında kuleler merkezî otoritenin zayıflaması ve yerel güçlerin yükselişiyle doğrudan ilgiliydi. Uzun asırlar boyunca yaşanan tarihî arka plan kulelere bu anlamı yüklemiş olmalıdır. Böylece bir yerde kule inşa edilmeye başlandığında çevre halkı tarihsel geçmiş sebebiyle hemen karşı çıkmaya ve hemen tepki göstermeye başlamaktaydı. Örneğin Firzovik'te bulunan Kirmene köyünde Arslan, Eyüp, Yunus, Ali ve Recep adlı şahısların hanelerinde gayet sağlam kargir kuleler inşasına başladıklarından şikâyet edilmişti. Eşirra olarak nitelendirilmiş bu kişilerin işledikleri suçlara dair herhangi bir belge veya delil sunulmamıştı. Hatta belgede amaçlarının güvenlik güçlerine mukabele etmek olduğu ve bu kulelerin tüfek ile ele geçirilmesinin mümkün olmadığı ancak top ile yıkılabilecekleri ifade edilmişti. Yani henüz ortada hiçbir suç unsuru yokken kuleler bir niyet okumayla tehdit unsuru olarak görülmüş, tehlikeli olarak nitelendirilmiş, inşaatına engel olunmasını istemişlerdi. Hatta olmadığı takdirde kulelerin hükümet tarafından müsadere edilerek ilgili şahısların elinden alınması istenmişti. Yani kuleler devletin elinde bulunduğu bir tehdit veya tehlike olarak algılanmazken, özel şahısların elinde bulunmasını olumsuz bir durum olarak görmüşlerdi. Şikâyet üzerine Firzovik müdüründen durumun araştırılması istenmişti. Yapılan araştırmada kulelerin yapımında Hristiyan bazı dülgelerinin ve çevre köylerdeki bazı Hristiyan halkın zorla çalıştırdıkları, bazı eşyalarının gasp edildikleri belirtilmişti. Müslümanların kule inşa etmesine Hristiyanlar karşı çıkmış ve şikayet etmişlerdi. Müdür, Müslümanlardan yana tavır alarak bu kulelerin güvenlik güçlerine karşı kullanmaya cesaret edemeyeceklerini ifade etmişti. Dolayısıyla kuleler konusundaki nihai karar yetkililere bırakılmıştı. Kulelerin yıkılması ve içindekilerin müsadere edilmesine karar verilmiş, bunu yapabilmek için kuvvetli bir müfrezenin Firzovik'e sevki gerektiği belirtilmişti.⁴⁵

Balkanlar'da çiftlik sahipliği ve kule ev inşa ettirilmesi sadece Müslümanlara ait bir gelişme olarak görülmemelidir. Bu durumu daha ziyade bir sosyal grubun uygun şartlar altında kule evleri inşa ettiği şeklinde anlamak daha doğrudur. Çünkü Hristiyan çiftlik sahipleri ve onların kuleleri olduğu gibi Balkanlar'daki nüfus ve coğrafi duruma göre Hristiyan kaptanlar ve haydutların da kule evler yaptırdıkları ve kullandıkları görülmektedir. Üstelik bu grupların hareket tarz ve yaklaşımları temelde büyük benzerlikler içermektedir. Ancak Balkanlar'da toprak sahipliğinde Müslüman sınıfların ağırlıklı olduğu düşünülürse kule ev ve dinî mensubiyet ilişkisinin sadece nicel bir eğilim olduğu söylenebilir. Bu eğilim kule evlerin Müslüman toprak sahipleriyle özdeş görülmesine ve onlara karşı yapılan her türlü eylemde kulelerin de sembolik bir hedef haline gelmesine sebep olmuş olmalıdır.

Yerel Müslüman ileri gelenlerle Hristiyan ahali arasında yaşanan arazi merkezli gerginlikler Balkan coğrafyasında 19. yüzyılda görülen en klasik manzaralarından birisiydi. Bu durumda devlet de meseleye taraf olmakta ve çatışmalar yaşanmaktaydı. Bu tartışmalarda kuleler zaman zaman etkili roller oynamakta idi. Zaman zaman çiftlik sahiplerinin karşısındaki güç devlet olabileceği gibi başka bir çiftlik sahibi ya da eşkıya-komitacı gruplar da olabilmekteydi. Rıza Bey olayı çiftlik sahipleri ve devlet güçlerinin çatışmasına bir örnek olarak verilebilir.

⁴⁵ BOA, TFR.I.KV, 203/20258, 2 Rebiülahir 1326 (4 Mayıs 1908).

Prizrenli Dervişbeyzade Rıza Bey'in babası zamanında bir Hristiyan'a satılmış olan çiftliği yeniden ele geçirmek için yapmış olduğu hareket bölgede gerginliğe sebep olmuştu. Çevresine topladığı kişilerle toprağı zorla geri almaya çalışmıştı. Prizren jandarma komutanı olayı önlemek için kuvvet göndermiş ancak kuvvetlerin az olması sebebiyle bastırılmamıştı. Bunun üzerine Rıza Bey'e katılanlar daha da artmıştı. Bunun üzerine iki bölük piyade ve süvari gönderilmiş fakat bu sefer de Rıza Bey kulelerine çekilmiş ve savunmaya geçmişti. Devlet yetkilileri Hristiyan köylüler ve mevcut şartların hassasiyeti sebebiyle olayların bir an önce bastırılmasını istemişti. Ancak askerî yetkililer duruma hakim olunabilmesi için beraberlerinde iki topun da yer aldığı bir müfrezenin gönderilmesi gerektiğini belirtmişlerdi. Çatışma sonucunda zaptiyelerden dört ve ahaliden bir kişi ölmüş, üç kişi de yaralanmıştır. Askerler, Rıza Bey ve ekibini yakalayabilmek için top kullanmaya teşebbüs etmişlerdi. Rıza Bey ve ekibi kuleden firar etmiş ve çiftliğine gitmiştir. Bu sırada ahali de galeyana gelmiş ve kulelerden ikisini yakmıştı.⁴⁶ Bu noktada sadece komitacılar ve eşkıyalar değil devlete veya bölge halkına karşı bir konum ve durum alan Müslüman toprak sahiplerinin de kuleleri bir sığınma ve savunma alanı olarak kullandıkları görülmektedir. Bunun dışında halkın da burada kuleleri yakması önemlidir. Kule, çiftlik beyinin otoritesini temsil etmektedir. Kulelerin yakılması bu otoritenin tanınmaması ve bir başkaldırının ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Kulelere kimliği belirsiz kişiler tarafından saldırılar yapıldığı da görülmektedir. Örneğin Cuma-i Bala kazasında Tahsin Bey'in çiftliği kulesine meçhul şahıslar tarafından bomba atılmış, kule ateş almışsa da bekçilere herhangi bir zarar gelmemişti.⁴⁷ Kulelerin bu anlamda korunmak için hayli güvenli şartlar sağladığı söylenebilir. Çiftlikteki kuleler güvenlik açısından hayli yüksek hizmetlerde bulunabiliyordu. Kulelere yapılan saldırılardan bir başkası Celnik köyünde yaşanmıştı. Toprak sahibi olan Latif Bey kulesinin bir odasında otururken silahlı saldırıya uğramıştır. Kimliği belirlenemeyen şahıslar tarafından Latif Bey'in bulunduğu odaya 60 elin üzerinde ateş açılmıştır. Olayın yetkililer tarafından haber alınması üzerine jandarma sevk edilmişse de saldırganlar yakalanamamıştır. Latif Bey'e saldıran kişinin komitacılarla bir bağlantısı olduğu fikri akla gelmektedir. Hatta komitacılar toprak beylerini ortadan kaldırmak için her köyde fedailer olarak adlandırılan örgütlenmelere gidiyorlardı.⁴⁸ Kule evlerin son derece güvenilir ve sağlam yapılar olması komitacıların saldırı metotlarını değiştirmeye itmiştir. Ele geçirilemeyen kuleleri Truva atı gibi içeriden çökertme yoluna gitmişlerdir. Bu duruma bir örnek olarak Pirlepe kazasındaki Çiçve çiftliği verilebilir. Çiçve çiftliği kahyası Şerif öldürülmüştü. Tahkikat sonucunda ulaşılan bilgiye göre Şerif'in öldürülmesinde çiftlik sahibi ortaklarından İstoyko'nun parmağı vardı. Şerif ve İstoyko gece vakti kulede kalmaktaydılar. Bu dönemin ruhuna uygun bir harekettir. Çünkü artan kaos ve anarşi ortamında kuleler çiftlik sahipleri ve kahyalar ya da köy halkı için önem arz ediyordu. Gece vakti bu yapılara nöbetçi konularak yaklaşan bir tehlike önceden fark edilmekte ve ona göre önlem alınabilmekteydi. Şerif uyuduğu sırada İstoyko kule kapısını açarak Bulgar komitacılarını içeri almıştı. Kurşucalı Tola reisliğinde 32 kişilik bir eşkıya grubu Şerif'e saldırarak onu boğarak öldürmüşlerdi.⁴⁹

⁴⁶ BOA, *DH.ŞFR*, 217/101, 7 Teşrinisani 1313 (19 Kasım 1897); BOA, *BEO*, 1825/136856, 27 Mart 1318 (9 Nisan 1902).

⁴⁷ BOA, *Y.MTV*, 256/43, 9 Şubat 1319 (22 Şubat 1904).

⁴⁸ BOA, *TFR.I.KV*, 193/19242, 16 Mart 1324 (29 Mart 1908).

⁴⁹ BOA, *HR.TH*, 284/98, 20 Mayıs 1319 (2 Haziran 1903); *TFR.I.MN*, 10/996, 18 Mayıs 1319 (31 Mayıs 1903); *BEO*, 2082/156117, 20 Mayıs 1319 (2 Haziran 1903); *HR.TH*, 284/88 20 Mayıs 1319 (2 Haziran 1903); Tula ve refiki Daskal Atanaş'ın otuz kişilik çeteleriyle yine çevre köylerde çiftlik hanelerini yakmaya ve Hristiyan ve Müslümanları

4. Kulelerin Tamir Ettirilmesi ve Farklı Kullanım Şekilleri

Kule evler, insan yaşamındaki diğer yapılar gibi belirli bir ömre sahipti. Kuleler şahısların, mirinin, hazine-i hassanın veya askeriyenin tasarrufunda olabilmekteydi. Hangisine ait olursa olsun bu yapıların hepsinin belirli bir zaman içerisinde tamire ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Tamir edilmeleri konusundaki hassasiyete bakıldığında kule evlerin önem ve değerlerini devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Örneğin Florina nahiyesindeki Emlak-ı Hümayun'a ait Gorincova çiftliğindeki haneler ile kule, ambar ve çeşmenin tamir edilmesi istenmişti.⁵⁰ Kuleler çiftliklerin fonksiyonlarına değer katmaktaydı. Bu sebeple çiftlik-i hümayunlarda da kulelerin yapılması ve tamir edilmesi konusuna dikkat edilmekteydi. Örneğin Silivri kazası dahilinde Bosna çiftlik-i hümayununun hasar gören kulesinin acil olarak tamir edilmesi istenmişti.⁵¹ Sivillere ait köy ve çiftliklerdeki kulelerin dışında askerî birliklerin içinde yer alan çiftliklerin kulelerinin tamir ettirildiği de görülmektedir. Yani doğrudan askerî amaçlı yapılmamış ancak askerî sınırlar içerisinde kalmış kulelerin tamir ve devamı konusunda hassasiyet gösterilmişti.⁵²

Miri çiftliklerdeki kulelerin inşa edilmelerindeki en önemli sebeplerden biri çiftliğin değerini arttırmaya yönelik olması muhtemeldir. Çünkü kuleler çiftliğin bir parçasıydı. Bunların harap olması halinde ihalelerde düşük bedeller ortaya çıkmaktaydı. Manastır Vilayeti'nde Grenebe kazasında bulunan Bakroviçe ve Radošta miri çiftliklerinin yıkılmak üzere olan kule ve zahire ambarının mutlaka tamir edilmesi gerektiği belirtilmekteydi. Tamir edilmediği takdirde yıkılacakları ve bu durumun daha sonra hazineye yük olacağı ifade edilmişti.⁵³ Buradan anlaşılmaktadır ki kulesi ve ambarı olan çiftlikler güvenli oldukları gibi daha kullanışlıydılar ve kulesi olan çiftliklerin daha hızlı ve yüksek fiyata ihale edilebildikleri anlaşılmaktadır. Bu sebeple ihale bedeline göre çok daha cüzi miktarda kalan kule ve ambarın tamir edilmesinin hazine gelirlerini ilerde daha büyük kayıplardan koruyacağı belirtilmişti.

Kule evler de tıpkı diğer evler gibi mülkiyete konu olmaktadır. Zaman zaman ortak mülkiyetten birisinin diğeri veya başkaları adına hissesini satarak devretmesi söz konusu olabiliyordu. Saraybosna kazasına tabi Koşova cemaatinden Kubilağlava köyünde kardeşiyle müşterek sahip oldukları kulenin kendi adına olan hissesini Mehmet Ağa 4.000 kuruş bedelle Süleyman Bey'e satmıştı.⁵⁴ Kuleler sadece ortak mülkiyete konu olmak kalmıyor ayrıca çiftlik sahipleri yapmış oldukları ticarete, almış oldukları iltizamlarda ve kredilerde teminat karşılığı olarak gösterebilmekteydiler.⁵⁵ Bu da Osmanlı ekonomik hayatında kulelerin maddi bir karşılığının olduğuna işaret etmektedir.

Kulelerin temel amacı savunma olmasına karşın bazı özel durumlarda farklı amaçlar içinde kullanıldığına rastlanmaktadır. Emlak-ı hakani idaresine bağlı Alibey çiftliği buna bir örnektir.

katletmeye devam ettiği...BOA, *Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR.I.A)*, 7/668, 19 Mayıs 1319, (1 Haziran 1903); BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS)*, 449/80, 24 Mayıs 1319 (6 Haziran 1903).

⁵⁰ BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ.MVL)*, 585/26323, 16 Zilkade 1284 (10 Mart 1868). Başka bir örnek Teponhor çiftliğindeki kulenin tamiriyle ilgili, BOA, *Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (ML.EEM)* 731/26, 2 Şubat 1324 (15 Şubat 1909).

⁵¹ BOA, *Hazine-i Hassa İradeler (HH.İ)*, 92/37, Gurre-i Zilhicce 1311 (5 Haziran 1894).

⁵² BOA, *İrade Tophane-i Amire (İ.TPH)* 7/23, 4 Ağustos 1314 (16 Ağustos 1898).

⁵³ Çiftlikler 5 yıllık bir süre için 42.000 kuruş bedelle İslambey uhdesine ihale olunurken kule ve ambarların tamir masraflarının 6.000 kuruşa yapılabileceği belirtilmişti. BOA, *(İ.MVL)*, 14/25, 3 Zilkade 1312, (28 Nisan 1895); *BEO*, 614/46045, 4 Zilkade 1312, (29 Nisan 1895); *Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)*, 1958/24, 5 Ramazan 1312 (2 Mart 1895).

⁵⁴ BOA, *Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM)*, 241/34, 20 Recep 1296 (10 Temmuz 1879).

⁵⁵ BOA, *YB.(21)*, 93/154, 27 Temmuz 1327 (9 Ağustos 1911).

1912 yılında Balkan savaşları esnasında yaralanan Osmanlı askerleri için çiftlikteki kule hastaneye dönüştürülmüştü.⁵⁶ 6 yıl sonra ise aynı kulenin bu sefer tamir ettirilerek memur ikametine uygun bir hale getirilmesi istenmişti.⁵⁷

Kulelerin tamirleri veya inşa edilmeleri gelişigüzel bir şekilde yapılmamaktaydı. Önceden belirlenen standartlar çerçevesinde inşa edilmekteydi. Aydın Vilayeti'ndeki Subaşı ve Tepeköy çiftliklerinde kule inşa edilmesine karar verilmişti. Bu kulelerin inşaları hakkında 12 maddeden oluşan bir mukavelename hazırlanmıştı. Mukavelenamede çiftliklerin ebatları temel, taban döşemeleri, duvarlarının kalınlıkları ve kullanılacak tüm malzemelerin çeşitleri ayrıntılarıyla belirtilmişti. Mukavelenamedeki sağlam kapılar, kalın ve taş duvarlar, güçlü kilitler, demir parmaklıklı pencereler gibi ayrıntılar güvenlik kaygısının ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu üç kulenin yapım işinin 39.600 kuruş bedelle Kerpe adalı Vasil kalfaya verildiği anlaşılmaktadır.⁵⁸ Batı Anadolu'daki kulelerin yapımında da Rodos'tan ustalar getirilerek yapıldığına dair bazı bilgiler vardır. Kule yapımında ada halklarının ya da Rum halkının belirli bir uzmanlığı olduğu düşünülebilir. Bunun dışında kulelerin kullanışlılık özelliği sebebiyle çiftliklere değer kattığı açıktı.

Çiftlik sahiplerinin kullandıkları kulelere zaman zaman askerî amaçla el konulduğu ve kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Üsküplü Latifle beraber Nabirkan köyünde sahibi oldukları arazide bulunan kulenin askerî müfreze tarafından işgal edilerek çiftçilerinin perişan olmasına sebebiyet verildiği konusunda Mehmed şikayetçi olmuştu. Bunun üzerine yapılan araştırmada köyde bir cinayet işlendiği bunun üzerine bir askerî müfrezenin orada ikamesine lüzum görüldüğü, köy muhtar ve ihtiyar heyetinin onayıyla bu kulede askerî ikame edilmesine karar verilmişti. Mehmed, cinayetin Latif tarafından işlendiğini, katilin bir kulübesi olduğunu, askerlerin buraya yerleştirilmesi gerektiği iddiasında bulunmuştu. Yapılan araştırmada Mehmed Efendi'nin iki kulesi daha olduğu ve asker ikamesine uygun başka uygun bir yer olmadığı için onun kulesine yerleştirildiği belirtilmişti.⁵⁹ Olağanüstü durumlarda kulelere el koyma işini sadece Osmanlı yetkilileri yapmamaktaydı. Bulgar yetkililer de gerekli gördükleri durumda bu yapılara el koyabilmekte ve zapt edebilmekteydiler. Bu durum yukarıda Osmanlı örneğinde olduğu gibi şikayetlere konu olabilmekteydi. Ruşen Hanım bunlardan birisidir. Drin Sancağı'nda Virece kasabasında bulunan ev ve bir kulesi Bulgar hükümeti tarafından ele geçirilmişti. Mülkiyeti kendisine ait olan kulenin Bulgar yetkililer tarafından kullanılması sebebiyle kira talebinde bulunmuştu.⁶⁰ Kulelerin tarımsal amaçlarının dışında hemen her şartta kullanılabilme özelliklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kaybedilen topraklarda kalan kulelerin sahip oldukları yerel hükümet tarafından kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Bulgaristan sınırlarında kalmış olan kulesinin Bulgar hükümeti tarafından kullanılmaya devam edilmesi üzerine

⁵⁶ BOA, *Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri* (MB.İ) 164/45, 15 Teşrinisani 1328 (28 Kasım 1912).

⁵⁷ BOA, (HH.İ) 247/114, 16 Kanunuevvel 1334 (16 Aralık 1918).

⁵⁸ BOA, Y.MTV, 82/80, 28 Temmuz 1309 (9 Ağustos 1893).

⁵⁹ BOA, TFR.I.KV, 88/8742, 12 Nisan 1321 (25 Nisan 1905). Çiftlikteki kuleye askerlerin olağanüstü durumlarda el koyduğu gibi çiftlikteki arazinin üzerine askerî amaçlarla kule yapıldığına dair örnekler de mevcuttur. Selanik'te Kara Hüseyin çiftliği üzerine bir kule ambarı, üç cephaneye ve bir karakol inşa ettirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu kulenin bir çiftlikte tamamen askerî amaçlarla inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. ŞD, 2018/20, 16 Haziran 1307 (28 Haziran 1891).

⁶⁰ BOA, HR.SFR.(04), 333/40, 15 Kanunusani 1305 (27 Ocak 1890); 17 Mart 1306, (29 Mart 1890). (İki farklı tarihte iki dilekçe vermiş); HR.SFR.(04) 333/26, 14 Teşrinisani 1305 (26 Kasım 1889).

kendisine kiralama ücretinin ödenmesini isteyen Anglo-levanten Bankası Veznedarı Nesim Balol da bunlardan bir tanesiydi.⁶¹

Kuleler ile ilgili sorunlar sadece bu kadarla sınırlı değildi. Mülkiyet, kullanım, zararın tazmini gibi sorunların dışında zaman zaman vergilendirme ile ilgili de problemler yaşanabilmekteydi. Devlet, çiftliklerin içerisinde yer alan meskenler için binde dört oranında hane vergisi almaktaydı. Buna karşılık Selanik Vilayet Defterdarlığı'ndan gelen soruda çiftlik sahipleriyle nazırlarının ikametine ait konak ve kule gibi binalardan alınan verginin hangi oranda alınması gerektiği sorulmuştu. Ayrıca çiftliklerde bulunan ve araziye tabi olan ahır, samanlık, ambar gibi binaların da bu vergiye tabi olup olmadığı öğrenilmek istenmişti. Merkezden gönderilen emirde kulelerden de diğer müstemilattan olduğu gibi binde beş oranında vergi alınması emredilmişti. Belgede kulelerin ayan konaklarıyla eş değer tutulduğu, çiftlik sahiplerine ait bir bina olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bunları vergiden istisna kılmayıp eskiden beri binde beş oranında alınan verginin devamına karar verilmişti.⁶²

Sonuç

Kule evler geçmişi Antik Döneme kadar uzanan bir geleneğin devamı olması bakımından önemlidir. Başta güvenlik olmak üzere farklı kaygılarla inşa edilen kuleler geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Kafkasya'dan Akdeniz'e oradan Balkanlara kadar yayılmış ve hatta bugün bile yıllara meydan okuyan bazılarını görebilmek mümkündür. Yukarıda sayılan coğrafyalarda yaşayan topluluklar tarafından nesiller boyu kullanılmış olup birden çok bölgede örneklerine rastlandığı için mimarî ve şekilsel bakımdan farklılıklar da bulunmaktadır. Antik Dönemden Yakın Çağ'a kadar birçok devlet sınırı içerisinde bu yapıları görebilmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde kulelerin inşa edilmesindeki sebep başta güvenlik olmakla birlikte hem merkezî hem de yerel otoriteyi tesis etmekle doğrudan ilgilidir. Merkezî otoritenin temsili için sınır kuleleri, gözlem kuleleri, askerî kuleler yapılmıştır. Bu sayede merkezî otoritenin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Tam aksi durumlarda devletin merkezî otoritesinin zayıfladığı dönemlerde bu sefer eşkıya, ayan, mütegalibe gibi grupların kuleler inşa ettirdiği görülmektedir. Her iki taraf da kendi otoritesini sağlamlaştırmak ve saygınlığını artırmak amacıyla bu sağlam yapıları inşa ettirmişti. Klasik dönemde yani merkezî otoritenin güçlü olduğu dönemlerde inşa edilen kuleler eşkıya ve mütegalibe eseri olarak görülüp sık sık bunların yıkılması yönünde talimatlar giderken 19. yüzyılda devletin bu kulelere yaklaşımı değişmişti. Devlet kendi egemenliğini pekiştiren kuleleri ve kule sahiplerini himaye ederken hakimiyetini sarsan güçlerin elindeki kuleleri yıkmaya yoluna gitmiştir. Geçmişte önemli roller oynayan kuleler bugün tarihi eser, depolama alanı, şanslı olanları ise restorasyon geçirecek modern hayata uyarlanmış olarak varlıklarını devam ettirmektedir.

⁶¹ BOA, HR.SFR.(04), 871/95, 10 Şubat 1914. Sınır ötesinde kalan kulelerin mülkiyet hakkı başka problemleri de bir araya getiriyordu. Bulgaristan'da ikamet eden iki kişi Osmanlı yetkililerine arzuhal vermişti. Arzuhal vermelerindeki sebep Pyo mahallesinde bulunan haneleri ile Oraşic bayırında üç kıta çayır ve bir adet kule ile ilgilidir. Bunlar ellerinde olan tapu kayıtlarını kaybettikleri için yenisini istemektedirler; HR.SFR.(04), 586/152, 25 Şubat 1310 (9 Mart 1895).

⁶² BOA, TFR.I.MN, 158/15736, 28 Kanunusani 1323 (10 Şubat 1908).

Kaynakça

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A.DVNS.MHM.d. (Bab-1 Asafı Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri).

AE.SABH.I. (Ali Emiri Abdülhamid I).

AE.SSLM.III. (Ali Emiri Selim III).

A.MKT.UM. (Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı).

A.MTZ.(04), (Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı).

BEO. (Babıali Evrak Odası Evrakı).

C.DH. (Cevdet-i Dahiliye).

DH.EUM.AYŞ. (Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemî Evrakı).

DH.MKT. (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî).

DH.ŞFR. (Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı).

HAT. (Hatt-ı Hümayun).

HH.İ. (Hazine-i Hassa İradeler).

HR.SFR.(04) (Hariciye Nezareti Paris Sefareti).

HR.TH. (Hariciye Nezareti Tahrirat).

HR.UHM. (Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti).

İ.MVL. (İrade Meclis-i Vala).

İ.RSM. (İrade Rüsumat).

İ.TPH. (İrade Tophane-i Amire).

MB.İ. (Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri).

ML.EEM. (Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti).

ŞD. (Şura-yı Devlet Evrakı).

T.FR.I.A. (Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı).

TFR.I.AS. (Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet Ve Kumandanlık Evrakı).

TFR.I.KV. (Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı).

TFR.I.MN. (Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı).

FR.I.ŞKT. (Rumeli Müfettişliği Arzuhaller).

TŞRBNM. (Taşra Evrakı Bosna Müfettişliği Evrakı).

Y.A.HUS. (Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı).

Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı).

YB.(21). (Yabancı Arşiv Gürcistan Arşivindeki Türkiye İle İlgili Belgeler).

Araştırma Eserler

- Arel, Ayda. "Foça Bağ Evleri ve Kule-Ev Geleneği". VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı içinde, 43-71. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
- Aydeniz N. Ebru Karabağ, Ballice Gülnur. "Kuzey Ege'de Kule Ev Mimarisi: Kozbeyli (Foça) Üzerinden Bir Değerlendirme". *Yerel Ölçekte Geleneksel Mimarinin Korunması içinde*, 57-76. İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2018.
- Aysel, Nezh R. "Bodrum-Ortakent (Müsgebi)'de Geleneksel Ev Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Tasarım Kuram*, no.3, (2003): 16-26, <https://doi.org/10.23835/tasarimkuram.240846>.
- Bay, Abdullah. "Taşra Elitleri, Haneleri ve Yaşamları: Canik Çevresinde Ayan Konaklarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Konak Hayatı", *Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk I*, Editör Osman Köse, 345-358. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yay., 2016.
- Bayarslan, Aydın. "Osmanlı'da Karadeniz Tahlisiye İdaresi." Doktora Tezi, Ordu Üniversitesi, 2023.
- Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. İstanbul: Eren Yay., 1989.
- Çamkaya Aslı Niğdelioğlu, Levi Eti Akyüz. "Plomari Evleri'nin Akdeniz Mimarisi İçindeki Yeri", *Journal of Humanities and Tourism Research*, no.3, (2023), 442-471, <https://doi.org/10.14230/johut1501>.
- Gümüş, İlker. "Aydın'da Cihanzade İbrahim Ağa Kulesi", *ANASAY*, no.13 (2020): 167- 190.
- Kanacı Armend, Demiraslan Deniz, Savçın Emine Begüm. "Karadağ Geleneksel Konut Mimarisine Genel Bir Bakış", *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, no.2, (2022), 467-502, <https://doi.org/10.26835/my.1098280>.
- Nurković, Enes. "Investigation Of Tower-Houses In Montenegro For Their Preservation: Restoration Proposal For Ganić Family House In Rožaje Town." Yüksek Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2015.
- Salman, Cihan. "Gürcistan Geleneksel Mestia Evlerinin Genel Mimari Özelliklerinin İncelenmesi." Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2017.
- Sümersoy Berk, "Günümüzde Yazlık Olarak Yeniden İşlevlendirilen Geleneksel Bodrum Konutları." Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, 2016.
- Tavşan Cengiz, Sipahi Serkan, Temiz Betül İrem. "Gürcistan Geleneksel Mestia Evlerinin Mimari Özelliklerinin İncelenmesi" *İDİL*, no. 83, (2021): 1033-1047, <https://doi.org/10.7816/idil-10-83-04>.
- Temizer, Abidin, "Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912)" Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2007.
- Temizer, Abidin, "Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)" Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2013.
- Tutal, Osman. "Balkan Coğrafyasında Osmanlı Konut Kültürü". *Balkanlar'da İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Editör Ali Çaksu, 191-217. İstanbul: Birmat Matbaacılık, 2006.
- Weaver, Martin E. "A Tower House At Yeni Foça Izmir", *Balkan Studies*, no.1 (1971): 253-279.

Yıldırım Bilge, "Foça Kule Evleri", *MİMARLIK*, no. 2 (1999): 32-37.

Yıldırım Bilge, "The Tower Houses In Foça", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1997.

İnternet Kaynakları

<https://www.festtravel.com/aydin-beylerinin-kule-evleri>

<https://www.sosyalhizmetuzmani.org/aydininkuleleri.htm>

<https://www.aydindenge.com.tr/kultur-sanat/19/06/2014/aydinin-farkli-koseleri-tarihin-izleri-kule-evleri>

<https://www.linehaber.com.tr/arpaz-kulesinin-yikilmasini-mi-bekleyecegiz/>

https://military-history.fandom.com/wiki/Tower_houses_in_the_Balkans

<https://pixabay.com/tr/photos/kule-ev-mimari-geleneksel-bina-4156921/>

Ekler

Ek-1 Aydın'ın Nazilli ilçesinde bulunan Arpaz Kulesi.

Ek-2 Bulgaristan'da bulunan bir kule ev.

Ek-3 Sırbistan'da bulunan bir kule ev.

Ek 4 Balkanlar'da kule ev örneği.

Summary

Since ancient times, shelter has always been a problem for humanity. People first dealt with this problem by using natural elements. Over time, the development of human needs and the inadequacy of natural structures have led human beings to develop new structures. Although these structures are many in number and have more than one name, one of them attracts more attention. These are tower houses. The history of tower houses dates back to Ancient Times. When examined geographically, traces of these structures can be found in a wide geography such as the Caucasus, the Mediterranean, Anatolia and the Balkans. Various opinions have been put forward regarding the emergence of these structures. According to one view, the structures are seen as symbols and indicators of authority and influence of a social group or class, while according to the other view, they were built for defense and security purposes. When looking at the functions of the buildings, although security concerns come to the fore, it is seen that they also have areas such as surveillance, communication and storage.

The study focuses mostly on the Ottoman period. There are many tower houses in the regions where the Ottoman Empire ruled. These tower houses were built mainly by local influential individuals and groups. Although in small quantities, there are also those made by people representing the central authority. Influential local notables symbolized their prestige and power in their regions with these structures. The central authority's approach to tower houses has varied depending on the circumstances. First of all, in the periods when he thought that they were harming his authority and dominance, he either ordered the demolition of these structures or turned a blind eye to their continued activities, depending on the tower owner's attitude towards the state. Tower houses have also been the scene of conflicts between local powers. Violent clashes took place around these structures. Apart from the local power and central authority regarding the ownership of the towers, bandit groups were also closely interested in these structures. These structures, which have advantages for defense, allowed the bandits to gain partial, albeit weak, superiority over the central powers. So much so that, in order to capture these structures, soldiers frequently requested advanced weapons and cannons from the center, as it was difficult to capture them without the use of cannons. The fate of these structures, identified with the local authority, after they were taken from the bandits has caused controversy. Generally, the center sent orders to demolish these structures. In the 19th century, komita or komitaclar, groups fighting for their independence, were added to the bandit phenomenon. Committee members also tried to make great use of the towers. While the state did not favor tower houses during the years when it was at the peak of its power in the classical period, it is seen that it changed its attitude in favor of farm owners in the 19th century in the face of threats from the committees. While the committee members were the ones who wanted the order to change, the state and the farm owners took a stance in favor of the continuation of the current order. The state tried to support the farm owners, whom it thought represented its authority, by preserving the tower houses they owned. In the face of increasing events and decreasing state sovereignty, tower houses began to lose their importance from the beginning of the 20th century. One of the reasons for this is the development of firearms power and the inability of tower houses to keep up with this change. Another reason must be that the authority of the state over the farm owners has suffered a great blow. All these reasons caused these structures, whose most important feature was defense, to lose their former importance. From now on, it seems to have taken a symbolic form, where rich families showed their influence and carried out the function of storing grain products in rural areas. Ultimately, some of these structures have managed to survive until today. These buildings are not only restored according to current conditions, but also used for tourism purposes.